

ظاهراً قاجارها علاقه زیادی به ضرب نشان‌ها و سکه‌های یادبود داشتند؛ اما چون بسیاری از اینها به تعداد کم تولید شده‌اند کمتر دیده می‌شوند.

ده سالی پیش* هنگامی که همراه یک نفر بازرس بلژیکی که رئیس ضرابخانه دولتی تهران بود به دیدن آن موسسه رفته بودم، بر اثر تفتیش یکی از گنج‌ها مشتی سکه کهنه یافتیم. از روی تفنن آنها را رده‌بندی و صورت‌برداری کردم. پس از تعیین مشخصات هر یک، از همه آنها تصویر باسمه‌ای برداشتم.

نشان‌های قاجاریه را می‌توان برحسب هدف از ضرب آنها به هفت گروه تقسیم کرد. در شرح زیر هر جا که روی نشان توصیف نشده، یعنی آرم ایران و شیر و خورشید بر روی آن نشان حک شده است.

الف. نشان‌های نظامی

قدیمترین نشانی که من می‌شناسم به دستور شاهزاده ولیعهد عباس میرزا در دوران واپسین

* رابینو این مقاله را در ۲۱ ژانویه سال ۱۹۱۵ نوشته است. عنوان مقاله چنین است:

جنگهای ایران و روس زده شد. نمونه‌ای از این نشان در موزه آسیایی پتو و گراو هست. روی آن علامت ایران، شیر و خورشید، و این نوشته دیده می‌شود.

جهاندار عباس شاه جوان

ولیعهد دارای روشن روان

و پشت آن:

هر شیر دل الخ

هنگامی که محمدشاه پیروزمندانه برای تاجگذاری وارد تهران شد، به لشکریان خود نشانی اعطا کرد که پشت آن نوشته شده بود:

از سرکار قدر قدر ظل الله محمد شاهنشاه ایران برای

خدمتگذاری در دارالسلطنه تهران بتاريخ شعبان ۱۲۹۰

افزون بر این، محمدشاه نخستین مؤسس نشانی نظامی است که هنوز جانشینان او ضرب می‌کنند. پشت این نشان کلمات زیر به چشم می‌خورد:

شاهنشاه انبیا محمد

و در حاشیه آن، این بیت:

هر شیر دل که دشمن شه را عنان گرفت

از آفتاب همت ما این نشان گرفت

ناصرالدین شاه عبارت «السلطان ناصرالدین شاه قاجار» را جانشین عبارت «شاهنشاه انبیا محمد» کرد. مظفرالدین شاه و محمدعلی شاه نیز از همین روش پیروی کردند.

ناصرالدین شاه دستور ضرب نشان نظامی دیگری را داد که روی آن این کلمه‌ها را می‌خوانیم:

العزة لله - افتخار و امتیاز

و پشت آن:

هو الغالب - غیرت و رشادت

توپچیان فراموش نشدند؛ نشانی به آنان اعطا شد که یک روی آن نقش یادبود و روی دیگر نام شاه و سال ۱۲۹۷ ترسیم شده بود. مظفرالدین شاه پیکر خود را جانشین نام سلف خود کرد. بی‌شبهه جالبترین نشان از این گروه نشانی است که به دستور محمدعلی شاه ضرب شد و به سربازانی که در به توپ بستن مجلس شرکت داشتند اعطا گردید. روی این نشان علامت شیر و خورشید و سال ۱۳۲۶ بود و در حاشیه آن این کلمه‌ها دیده می‌شد:

شاه پرستی - غیرت - وفا - رشادت

پشت نشان تندیس نیم تنه شاه و گرداگرد آن تصویر توپ و بندق و این کلمات حک شده

بود: السلطان ابن السلطان ابن السلطان و الخاقان ابن الخاقان ابن الخاقان ابن الخاقان، سلطان محمد علی شاه قاجار، شاهنشاه ایران.

ب. نشان‌های غیر نظامی

در موزه بریتانیا نشانی از دوران ناصرالدین شاه هست که روی آن تندیس نیم تنه شاه و این کلمه‌ها دیده می‌شود:

شاهنشاه ناصرالدین

و در پشت آن شیر و خورشید و تاریخ ۱۲۷۳ و کلمات

به فخر دولت علیه ایران

ضرب شده است.

در سال ۱۲۹۹ نشان دیگری به آرم شیر و خورشید در یک روی آن و روی دیگر آن عبارت:

هوالنصر - افتخار و امتیاز از جانب علیحضرت شاهنشاه ایران ضله الله ملکه

ضرب شد.

ج. نشانهایی که به مناسبت سالگردها ضرب شده‌اند.

برای بزرگداشت سال سی‌ام جلوس ناصرالدین شاه، که مصادف با صدمین سال پادشاهی سلسله قاجار بود، نشانی ضرب شد. پشت آن این عبارت نوشته شده بود:

هوالنصر - بیادگار قرن جلوس همایون که قرین سال صدم سلطنت قاجار است در ضرابخانه

دولتی ضرب شد ۱۲۹۳

برای پنجاهمین سالگرد جلوس همان پادشاه، سه نشان ضرب شد که روی هر سه تندیس

نیم تنه شاه حک شده و پشت آنها این عبارت‌ها نوشته شده بود:

نشان اول:

یادگار سال پنجاهم جلوس همایون ۲۲ ذی‌قعدة ۱۳۱۳

نشان دوم:

بمنه تعالی - امتیاز عید ذوالقرنین شاه در شرف برتر بود از مهر و ماه ۱۳۱۳

نشان سوم:

هوالله تعالی - بیادگار جشن همایون سال پنجاهم جلوس میمنت مانوس ذات اقدس

شهریاری بر اریکه سلطنت و تاجداری به مبارکی و سعادت و اقبال در دارالخلافة طهران

ذی‌قعدة ۱۳۱۳

روی قطعه اخیر، در حاشیه این کلمات نوشته شده: السلطان ابن السلطان و الخاقان ابن الخاقان، شاهنشاه ذوالقرنین ناصرالدین شاه قاجار. در سال ۱۳۲۳، در سالروز تولدش، مظفرالدین شاه سکه‌های پنج قرانی نقره و یک تومانی طلا اعطا کرد. در طرف صورت سکه این کلمات دیده می‌شد:

سکه مولود همایونی

د. نشان‌های مدارس

روی نشان مدرسه نظامی خوانده می‌شود:

مدرسه نظامی دولتی ۱۲۹۷

و در حاشیه:

امتیاز شرف و سعادت افتخار

پشت نشان مدرسه ناصری، در وسط خوانده می‌شود:

ناصری ۱۳۰۰

و در حاشیه:

امتیاز کامرانی فضیلت غیرت شاه پرستی وطن دوستی

۳۴۶

ه نشان‌ها و سکه‌هایی که به هنگام مسافرت ناصرالدین شاه ضرب شدند. هنگام بازگشت ناصرالدین شاه از سفر اروپا، سکه‌های دهشاهی و یکقرانی نقره ضرب شد که پشت آنها این عبارت بود:

بخش شاهنشاهی مقدم ما از سفر فرنگ ۱۳۰۷

در لندن نزد عتیقه فروشی دو نشان کوچک برونزی (برنجی) یافتیم. روی یکی از آن دو نیم تنه ناصرالدین شاه و کلمات ناصرالدین حک شده و پشت آن عبارت انگلیسی:

To commemorate the royal visit, June 18th 1875.

روی سکه دیگر نیز تصویر ناصرالدین شاه و این کلمات بود:

Nosser ed - Din chah de perse

و پشت آن:

Voyage de Nasser de - Din chah à paris

و نشان‌هایی که به مناسبت کشف معادن خیالی طلا ضرب شدند. در سال ۱۲۹۴ یکی از سربازان قصبه کاوند خمسه به سرش زد که مدعی شود در نزدیکی ده خود

طلا کشف کرده است. همین فکر به بهای جان او تمام شد.* حتی پیش از آنکه تحقیقی درباره این کشف انجام گیرد، مقامات ایران دستور ضرب سکه یادبود رویداد میمون را دادند. این عبارت در پشت سکه حک شده بود:

این طلا از سنگ معدنی است که یاری نام از قصبه کاوند خمسه بدست آورده است ۱۲۹۳
من خود از داستان کشف طلا در خراسان خبر ندارم، اما روی سکه یادبود این کلمات حک شده است.:

السلطان علی بن موسی الرضا علیه التحیه و الثنا ۱۲۹۵

و پشت آن:

اول نمونه طلای معدن خراسان است که در ضربخانه دولتی سکه شد طهران

ز. نشان‌هایی که به مناسبت بازدیدهای شاهانه ضرب شدند.

به مناسبت بازدید ناصرالدین شاه از ضربخانه جدید تهران نشانی زده شد که پشت آن نوشته شده بود:

یادگار قدوم اعلیحضرت شاهنشاه ناصرالدین شاه خلد الله ملکه و افتتاح ضربخانه دولتی ۱۲۹۳

هم چنین، به مناسبت بازدید شاه از قورخانه تهران، نشانی برنجی که روی آن تصویر نیم تنه شاه حک شده بود میان کارکنان آن موسسه توزیع شد. در حاشیه قطعه این عبارت خوانده می شد:

میمنت تشریف فرمای شاهنشاه ایران در قورخانه مبارکه به جهت افتخار اداره ضرب شد
پشت نشان، آرم شیر و خورشید که روی آن دو ملائکه تاج شاهی را به دست گرفته بودند حک شده بود.

سرانجام، سکه دو تومانی طلا منقوش به پیکر شاه و سال ۱۳۰۸، که به دستور مرحوم حاج محمد حسن، امین الضرب، به مناسبت بازدید پدرم از ضربخانه زده شد. روی سکه این عبارت خوانده می شد:

بیادگار ضیافت روسای بانک پانزدهم شوال سنه ۱۳۰۷ در ضربخانه مبارکه ضرب شد